

☘ An Lúibín ☘

11 Meán Fómhair 2016

Bean scáileáin

Tá scata beag daoine ann a bhain Éire amach chun Gaeilge a fhoghlaim nó chun caoi a chur a chur ar an nGaeilge a bhí acu cheana, agus a chuir fúthu in Éirinn. As gach cearn dóibh agus cúpla Astrálach ina measc. Orthu siúd tá Paula Kehoe, bean déanta scannán a bhfuil cuid mhaith dá saol caite aici ag obair do TG4 go háirithe. An té a bhfuil a saothar siúd feicthe aige ní shéanfadh sé ná go bhfuil gaisce déanta aici.

Os cionn cúig bliana déag atá caite aici in Éirinn, tír a bhain sí amach i 1994 agus í ar thóir amhránaíocht ar an sean-nós. (Bhí sí ina popamhránaí san Astráil.) Chaith sí tamall de bhlianta ar Oileáin Árann agus rinne staidéar ina dhiaidh sin in Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.

Tharraing sí ceird nua uirthi féin nuair a chuaigh sí ag obair do Nuacht TG4 ag léiriú clár. Thosaigh sí ag déanamh clár faisnéise, rud atá ar siúl aici fós agus í ina saorstiúrthóir. Tá clár déanta aici do RTÉ, do RG4, do BBC Alba agus do Current TV sna Stáit, agus tá a comhlacht féin aici, Saoi Media (www.saoimedia.com).

Níorbh fhéidir le Paula a cuid gaisce a dhéanamh gan Ghaeilge. Tá éirim agus filiúntacht ag baint lena saothar, agus is fiú féachaint ar aon scannán a thagann óna lámh. Ag seo cuid den saothar úd.

Radharc na Rúise 2012 (sraith de cheithre chlár i dtaobh Rúis an lae inniu). Blaisín:
<https://www.youtube.com/watch?v=cdznKvI0AsY>

Garraí Glas 2012 (sraith faoi shaothrú bia orgánaigh). Spléachadh ar Paula agus a foireann i mbun oibre:
<https://www.youtube.com/watch?v=thTuhqd85ZI>

An Dubh ina Gheal (Assimilation) 2013 (scannán a rinneadh leis an bhfile Louis de Paor faoin gcaidreamh idir Bundúchasaigh dhíshealbhaithe agus Éireannaigh). Sliocht as:
<https://www.youtube.com/watch?v=mhDYL0phGxA>

Deargdhúil: Anatomy of Passion: Poems of Máire Mhac an tSaoi 2015 (agallamh fada le Máire Mhac an tSaoi agus léargas ar a cuid filíochta). Sliocht as:
<https://www.youtube.com/watch?v=rRl9n0smqEo>

Tá Paula le cloisteáil sa chuid deireadh den chlár seo ó Raidió na dTreabh i nGaillimh:
<https://soundcloud.com/raidionadtreamh/micheal-o-conghaile-fleadh-scannan-na-gaillimhe>.

Le léamh: <http://filmireland.net/2013/09/11/ifi-ireland-on-sunday-interview-paula-kehoe-directorproducer-of-an-dubh-in-gheal-assimilation/>.

Tá a leithéidí siúd ag obair i dtionscal atá ag athrú, mar a deirtear in alt le Maitiú Ó Coimín in *Tuairisc.ie* (8/9/2016).¹ Tá caint ann ar an tóin a bheith tite as tionscal na teilifíse Gaeilge. Is beag airgead atá á fhail anois ag léiritheoirí in earnáil neamhspleách na teilifíse sa Ghaeltacht agus dá bhrí sin is deacair smaointe a shaothrú. Deirtear go bhfuil socair ag go leor léiritheoirí ar gan bacadh níos mó le Gaeilge agus moltar go gcuirfí 10-15 bliain ar bun. Má chuirtear *Ros na Rún* agus an spórt i leataobh, is beag maoiniú atá le fáil ag dreamanna eile. Dúirt duine amháin go bhfuil an-eagla ar TG4 roimh rud ar bith a bhfuil blas ‘cúise’ air.

¹ <http://tuairisc.ie/an-toin-tite-as-tionscal-na-teilifise-gaeilge-imni-leirithe-ag-leiritheoiri-neamhspleacha-teilifise/>

Dúirt cúpla duine go bhfuil deireadh leis an seanmhúnla (roinnt mórchraoltóirí ag lorg sraitheanna le coimisiúnú) agus nach mór teacht ar bhealaí nua chun cláir a léiriú agus a dhíol in aois seo an Idirlín.

Jabanna nach bhfuil ann

Deir *Tuairisc.ie* nach bhfuil a oiread is post ‘Gaeilge’ amháin ag roinnt mhaith de na ranna stáit in Éirinn.² As an 8,367 post a bhí i ndeich roinn stáit, ní raibh ach deich gcinn (.01%) a raibh riachtanas Gaeilge ag gabháil leo. Tá an figiúr seo i bhfad níos ísle ná céatadán na nGaeilgeoirí sa phobal.

Tá tamall maith ann ó fuarthas réidh le córas na marcanna bónais don Ghaeilge sa státseirbhís agus ó tugadh córas earcaíochta isteach ina áit. Fágann sin nach mór do na ranna stáit cuid éigin post a chur ar bun a mbeadh eolas ar Ghaeilge ag roinnt leo. (Éilíonn an rud leathmharbh úd, an Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge, an rud céanna.) Is dócha, áfach, go bhfuil an ceart ag an iar-Aire Éamon Ó Cuív nuair a deir sé nach bhfuil plean ar bith ag an Rialtas, ag Roinn na Gaeltachta ná ag an Roinn Caiteachais Phoiblí i dtaobh cúrsaí earcaíochta agus na Gaeilge.

Deirtear uaireanta nach bhfuil éileamh ar sheirbhísí trí Ghaeilge. Is é an freagra is coitianta air sin go mbeadh éileamh orthu dá mba dhóigh le daoine go raibh na seirbhísí céanna le fáil gan dua. Díol spéise é nach bhfuil poist sa státseirbhís luaite sa bhileoigín faoi ghairmeacha do chéimithe le Gaeilge a chuir *gradireland* amach i 2013.³ Má bhí an méid sin fíor ansin is fíor go fóill é.

Cinniúint mná

‘A Woman’s Fate: female self-determination in the elopement tales (*aithed*) of Deirdriu and Naoise; Gráinne and Diarmaid’: seo teideal na cainte a thug Roxanne Bodsworth ó Ollscoil Victoria ar Lúnasa 2016 ag seimineár i gColáiste Newman, Ollscoil Melbourne. Thug sí le fios go bhfuil cosúlacht mhór idir an dá scéal ach nach ionann an cur síos a dhéantar ar an mbeirt phríomhphearsa mná. Is iondúil go dtugtar cuntas báúil ar Dheirdre ach go ndéantar Gráinne a tharcaisniú. D’áitigh Roxanne gurbh éard ba chúis leis seo smál na cinniúna a bheith ar Dheirdre ach Gráinne a bheith ag iarraidh a bealach féin a dhéanamh, rud nach dtaitníonn le daoine anois féin.

Tá a lán leaganacha den dá scéal ann, agus i leagan déanach de scéal Dheirdre feicimid a dán á thuar roimh di teacht ar an saol.

Conchubhar mhac Fachtna rí Uladh agus maithe na Craoibhe Rua chun fleá go teach Fheidhlím mhic Doill, ardscéalaí an rí, agus ba shubhach soimheanmnach an rí agus a mhuintir ag caitheamh na fleá sin i dteach an ardscéalaí le ceolta caoimhe na n-oirfideach agus le binneas glór na mbard agus na n-ollamh, le haoibhneas urlabhra agus seanachais na saoithe agus lucht léite caoineach leac agus leabhar: le tuar na ndraoithe agus lucht áirithe ré agus reann. Agus an tráth ba shuthach sámh an chomhdháil go coiteann, tharla gur rug bean Fheidhlimi iníon áluinn ilchruthach, le linn na fleá. Éiríonn go hathlamh Cathfaidh caoimh, ceann draoi na hÉireann, a tharla i láthair sa chomhdháil an tráth sin, agus beart a sheanleabhar seitheach sí ina lámh chlé leis, agus imíonn amach faoi ur a leasa agus gabhann ag breathnú go grinn agus ag rinnfheithreamh ar néaltaibh an aeir, ar alt na réaltaí, agus ar aois na ré, chun fáistine a fháil agus fios na cinniúna a bhí i gcoinne an linbh do gineadh ann. Filleann Cathfaidh go luath ar chách i láthair an rí, agus d’aithris dóibh tuar agus tairngire, go dtiocfadh iomad dochar agus díotha do chúige Uladh de thoisic na hiníne do gineadh ann. Ag fáil na fáistine do mhaithibh Uladh do chinneadar comhairle a n-oidhe do mhilleadh agus dúradar laochra na Craoibhe Rua a marbhadh gan fhuireach.⁴

² <http://tuairisc.ie/roinn-stait-eile-fos-nach-raibh-aon-phost-do-ghaeilgeoir-acu/>

³ <https://gradireland.com/sites/gradireland.com/files/public/Do-Ghairm-le-Gaeilge.pdf>

⁴ <http://celt.ucc.ie/published/G301020/index.html>. Litriú athchóirithe.

Ach ligtear a beo léi, agus éalaíon sí le Naoise i ndeireadh na dála. Ní thugann an leagan seo an cuntas ar dheireadh a beatha atá le fáil sna leaganacha is sine agus lámh curtha aici ina bás féin le cumha i ndiaidh a leannáin.

Ar nós Dheirdre, feiceann Gráinne a leannán den chéad uair agus é tamall uaithi amuigh.

‘Cé hé an fear ballach binnbhriathrach úd,’ ar sí, ‘ar a bhfuil an folt cas ciardhubh agus an dá ghrua chorera chaordhearga ar lámh chlé Oisín mhic Fhinn?’ ‘Diarmuid deádbhán dreachsholais Ó Duibhne an fear úd,’ ar an draoi, ‘i. an t-aon leannán ban agus iníonacha is fearr dá bhfuil sa domhan go comhiomlán.’⁵

Tá drogall ar Dhiarmuid imeacht ina teannta, ach cuireann sí iachall air é a dhéanamh.

‘Maise,’ ar Gráinne, ‘cuirimse faoi gheasaibh atha agus adhmhillte thú a Dhiarmuid i. faoi gheasaibh troma draíochta mura mbeirir mé féin leat as an teaghlach seo anocht sula n-éireos Fionn agus rí Éireann as an suan ina bhfuilid.’

Sna leaganacha is coitianta, déanann Gráinne comhréiteach le Fionn tar éis bhás Dhiarmada. Géilleann Deirdre don bhrón agus don chinniúint araon. Tá Gráinne níos seiftiúla agus níos treallúsaí. (Os a choinne sin, maítear go gcuireann Deirdre í féin i gcion trí labhairt os ard sa bhroinn, trí Naoise a roghnú agus trí chúram a báis féin a ghabháil.)

Tháinig na scéalta seo anuas mar théacsanna agus thaitin a gcuid rómánsachais leis an dream a chuir an Athbheochan Liteartha ar bun. Ríomh an Ridire Samuel Ferguson scéal Dheirdre i bhfilíocht, scríobh George Russell, W.B. Yeats agus J.M. Synge drámaí ina taobh agus rinne an Bhanuasal Gregory agus James Stephens ábhar scéil di.

Ach ní téacsanna amháin a bhí i gceist. Bhí éileamh sa bhéaloideas ar scéal Dhiarmada agus Ghráinne in Éirinn agus in Albain. I scéal a bhailigh an béaloideasóir Joseph Campbell⁶ sna Garbhchríocha feallann Gráinne ar Dhiarmuid; ach caoineann sí go goirt é sna laoithe (agus ‘Derg’ á thabhairt ar Dhiarmuid):

Derg mac Derg gur i mi do bhean;
Air an fhear cha dèanainn lochd.
Chan eil saoi nach d’fhuair a dheuchain
‘S truagh tha mise ad dhèigh an nochd.

Diarmuid mac Dhiarmada gur mé do bhean, ar an bhfear ní dhéanfainn locht; níl saoi ann nach bhfuair cruatan, is trua mise i do dhiaidh anocht.

B’fhéidir gur mó an chosúlacht ná an difríocht atá idir an dá bhean.

Lámhscríbhinní Gaeilge Mhanchain

Ní bheadh a fhios agat, b’fhéidir, go bhfuil bailiúchán tábhachtach lámhscríbhinní Gaeilge curtha i dtaisce i leabharlann de chuid Ollscoil Mhanchain, fiú agus eolas agat ar stair na nÉireannach sa chathair sin. Ní bheadh a fhios agat ach oiread gur ó leabharlann Denis Henry Kelly (1797-1877), scoláire Gaeilge agus duine de mhaithe na hÉireann, a tháinig siad.

Tá os cionn 130 téacs sa bhailiúchán. Cheannaigh Iarla Crawford iad i 1875 nuair a scaipeadh cnuasach Kelly, agus Manchain a bhain tairbhe astu. Is é an téacs is sine díobh *Materia Medica* i nGaeilge de chuid an 15ú haois

⁵ <https://archive.org/details/truigheachtdhi01sociiala>. Litriú athchóirithe.

⁶ J.F. Campbell (1890). *Popular Tales of the West Highlands*. Alexander Gardner: <https://archive.org/details/populartalesofwe01campuoft>

agus é bunaithe ar luibhfhoclóirí Laidine. Saothair liteartha, staire, ghineolaíochta agus ghramadúla an chuid eile. Tá a lán saothar trascríofa ann le scoláirí iomráiteacha a mbíodh na bunleaganacha i leabharlann Acadamh Ríoga na hÉireann ach atá caillte anois.

Achoimre:

- Téacsanna trascríofa i nGaeilge agus aistriúcháin Bhéarla ag baint le cuid acu. Kelly a scríobh a bhformhór agus scríobh cairde leis roinnt eile.
- Sleachta as páipéir de chuid an tSuirbhé Ordanáis i leabharlann an Acadaimh a bhaineann le Co. Shligigh, le Co. Mhaigh Eo, le Co. an Chláir, le Co. na Gaillimhe agus le Co. Ros Comáin. Kelly a thrasríobh iad.
- Gráiméir, nótaí ar an nGaeilge, téacsanna trascríofa, cóipeanna scríofa de liostaí lámhscríbhinní in Acadamh Ríoga na hÉireann, Coláiste na Tríonóide agus Músaem na Breataine.
- Litreacha ó Eoghan Ó Comhraidhe agus ó Shéan Ó Donnabháin.
- Lámhscríbhinní a bhailigh Kelly agus scéalta faoi na Fianna ina measc.
- Roinnt lámhscríbhinní de chuid an 18ú haois i Laidin, i mBéarla agus i bhFraincis.
- Lámhscríbhinní faoi ghinealaigh agus faoi armas i nGaeilge, i Laidin, i mBéarla agus i bhFraincis.

Tháinig dhá thraidisiún le chéile in Kelly féin, sa mhéid gur de shliocht Gaelach é ar thaobh a athar agus gur Shasanach (as Twickenham) a mháthair. Phós sé dhá uair agus ba Shasanaigh iad an dá bhean chéile aige, duine as Shropshire agus duine as Kent. Ba dhuine mór le rá é Kelly ina dhúiche féin, é ina ghiúistís i gCo. na Gaillimhe agus i gCo. Ros Comáin.

In Achadh Raithin i gCo. Ros Comáin a bhí sé ina chónaí agus eastát measartha mór aige. Bhí leabharlann thoirtíúil aige agus lámhscríbhinní Gaeilge inti ar leis a mhuintir iad nó ar cheannaigh sé féin iad. Bhí sé mór le Seán Ó Donnabháin, an scoláire a bhí ag tabhairt chuairt na tíre sna 1830í thar ceann an tSuirbhé Ordanáis agus é ag bailiú eolais ar logainmneacha agus ar chúrsaí staire. Nuair a bhain sé Co. Ros Comáin amach i 1837 thug Kelly lóistín agus searbhónta dó, chuir in aithne do bhunadh na háite é, thaispeáin seandachtaí dó agus lig dó staidéar a dhéanamh ar a chuid páipéar féin. Sna 1840í thug Kelly cuidiú don Donnabhánach agus é ag réiteach *The tribes and customs of Hy-Many, commonly called O'Kelly's country* (Dublin, 1843).⁷

Ba bhall d'Acadamh Ríoga na hÉireann Kelly agus d'fhoilsigh sé ailt sna *Proceedings* ó na 1850í amach. Bhíodh sé ag trasríobh lámhscríbhinní agus á n-aistriú go Béarla, agus i 1875 d'fhoilsigh sé leagan dátheangach de bheatha Naomh Caillín - *Sean Leabhar Naoimh Chaillín ó Fhionacha Muighe Réin*.⁸ Rinne sé innéacs do chuid de lámhscríbhinní an Acadaimh (imleabhair 1 agus 2, 1858-9).

Bhain Béal Átha Ghártha, baile mór i gCo. na Gaillimhe, lena eastát agus é leagtha amach go slachtmhar ag Kelly féin. Bhí fonn air an áit a choinneáil glan agus thugadh sé cuairt ar gach teach i dtús na míosa. Má bhí slacht ar an teach gheobhadh an tionónta ticéad agus thugtaí duaiseanna do na tionóntaí a raibh an méid ticéad is mó acu. Thugadh Kelly cuireadh chun dinnéir do na tionóntaí a raibh ticéid acu. I 1835 chuir Kelly an 'Reproductive Loan Fund' ar bun chun airgead a roinnt ar thionóntaí a bhí ag fulaingt cruatain. I 1863 díoladh an t-eastát de réir Acht na nEastát Fiachbháite, agus chuaigh Kelly chun cónaithe in Arrachta in aice le hÁth Liag i gCo. Ros Comáin.

Díoladh a leabharlann i mBaile Átha Cliath i 1875; bhí 15,000 leabhar ann agus a lán lámhscríbhinní. Fuair Kelly bás i mBaile Átha Cliath i 1877.

Féach <http://www.library.manchester.ac.uk/search-resources/guide-to-special-collections/atoz/irish-manuscripts/>.

⁷ <http://www.ucc.ie/research/celt/published/G105007/index.html>

⁸ <https://archive.org/stream/bookoffenaghinir00dubl#page/86/mode/2up>

An Timpeallacht

1998

'Níl aon téamh domhanda déanta ó 1998 i leith!' – rud é seo a chloistear ó am go ham. Ba mhaith an scéal é ach é a bheith fíor. Ach is furasta é a bhréagnú. Tá teoiric úd an neamhthéimh bunaithe ar mheastacháin ó thaifid saithilíte ar theocht an atmaisféir uachtaraigh, ach tá na meastacháin sin curtha ina gceart anois. Tá an téamh ann thuas agus thíos.

Is léir, ar aon chuma, go bhfuil i bhfad níos mó i gceist ná an t-atmaisféar. Téann 90% den teas isteach sna haigéin, agus téann níos lú ná 3% isteach san atmaisféar thuas nó san aer ar an dromchla. Tá an teas ag dul i ngéire i gcónaí agus méadú de 0.155°C ann gach deich mbliana idir 1998 agus 2010. Beag an méid, a déarfá, ach bailíonn brobh beart.

Bíonn comhathruithe ann. Déanann El Niño teas a aistriú ón gCiúin-Aigéan go dtí an t-atmaisféar, rud is cúis le teocht níos airde ar an dromchla, agus déanann La Niña a mhalairt, rud is cúis le fuarú. Mar sin féin, ní dócha go maolófar an téamh go buan anois.

Tá téamh na n-aigéan ag dul i bhfeidhm ar iasc agus ar ainmhithe mara, gan trácht ar na coiréil. Ní gach rud atá thíos leis. Tá leá an oighir timpeall an Phoil Thuaidh ag dul chun sochair do na míolta móra, ach tá cúis ghearáin ag na béir agus ag na róna agus a ngnáthóg ag imeacht as amharc.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au.

Leagan simplithe

Lámhscríbhinní Gaeilge Mhanchan

Tá bailiúchán tábhachtach lámhscríbhinní Gaeilge i leabharlann Ollscoil Mhanchain. Tháinig siad ó leabharlann Denis Henry Kelly (1797-1877), scoláire Gaeilge.

Tá os cionn 130 téacs sa bhailiúchán. Tá lámhscríbhinn leighis de chuid an 15ú haois ann. Saothair liteartha, staire, ghineolaíocha agus ghramadúla an chuid eile. Tá cóipeanna ann de sheanlámhscríbhinní atá cailte anois.

Ba de shliocht Gaelach agus Sasanach Kelly. Bhí sé ina thiarna talún agus ina ina ghiúistís i gContae na Gaillimhe agus i gContae Ros Comáin. Bhí eastát aige i gContae Ros Comáin. Bhí leabharlann mhór aige, agus bhí sé mór le Seán Ó Donnabháin, scoláire a bhí ag bailiú eolais ar logainmneacha i dtíochaidí an naoú haois déag ar son an tSuirbhé Ordanáis.

Bhí Kelly ina bhall d'Acadamh Ríoga na hÉireann. D'fhoilsigh sé ailt agus rinne cóipeanna de lámhscríbhinní. Sa bhliain 1875 d'fhoilsigh sé leagan dátheangach de bheatha Naomh Caillín.

Ba leis Béal Átha Ghártha, baile mór i gContae na Gaillimhe. Spreag sé na daoine chun slacht a choinneáil ar an áit agus chuir sé airgead ar fáil do dhaoine a bhí ag fulaingt cruatain. I 1863 díoladh an t-eastát sa bhliain 1863. Díoladh leabharlann Kelly i mBaile Átha Cliath sa bhliain 1875.

Fuair Kelly bás i mBaile Átha Cliath i 1877.